
УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

УДК 658.589

К. Ю. Сіренко, аспірант

**ОЦІНКА ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ**

У статті проведено оцінку інноваційної діяльності легкої промисловості України, визначено рівень інноваційної активності підприємств, виявлено фактори, які його гальмують. Визначено основні напрямки інноваційного розвитку підприємств галузі.

Ключові слова: інноваційна діяльність, легка промисловість, нововведення, фактори, фінансування, державна підтримка.

К. Ю. Сиренко, аспірант

**ОЦЕНКА ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ЛЕГКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ УКРАИНЫ**

В статье проведена оценка инновационной деятельности легкой промышленности Украины, определен уровень инновационной активности предприятий, выявлены факторы, которые сдерживают его рост. Определены основные направления инновационного роста предприятий отрасли.

Ключевые слова: инновационная деятельность, легкая промышленность, нововведения, факторы, финансирование, государственная поддержка.

K. Yu. Sirenko, postgraduate

**ASSESSMENT OF INNOVATIVE ACTIVITY OF LIGHT INDUSTRY
OF UKRAINE**

The evaluation of innovative activity of light Industry of Ukraine, the level of innovative activity are presented and factors that affect innovative growth are identified in the article. The basic directions of the innovative growth of the industry are determined.

Keywords: innovative activity, light industry, innovations, factors, funding, state support.

Актуальність теми дослідження. У 1991 році, прийнявши Закон «Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної політики», Україна законодавчо закріпила курс на науково-технологічне оновлення економіки. Вибір інноваційної моделі розвитку економіки в подальшому було конкретизовано в численних законодавчих документах. Та незважаючи на це, сьогодні в Україні практично відсутній вплив держави на інноваційні процеси в економіці, не проводиться стимулювання інвестицій в наукові дослідження і розробки, триває деградація наукового потенціалу [1, с. 35].

Сьогодні в Україні, а особливо на підприємствах легкої промисловості, швидко втрачаються можливості щодо ефективного впровадження іннова-

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

ційних процесів, оперативного отримання їх результатів, реагування на світові науково-технологічні досягнення і отримання прибутків від власних розробок. Проблема активізації інноваційного розвитку галузі в ринковій економіці є багатогранною і передбачає удосконалення інституціональних, фінансово-економічних, техніко-технологічних, організаційно-управлінських аспектів, а також використання специфічних методів, форм, важелів, інструментів, які сприятимуть прискоренню впровадження інновацій розповсюдження їх на ринку.

Необхідність інноваційного розвитку легкої промисловості зумовлена тим, що ця галузь виробляє товари народного споживання, задовольняє потреби людей та забезпечує зростання добробуту народу. Галузь відрізняється найбільшою гнучкістю пристосування до змін попиту, легше всього піддається модернізації і має відносно швидку оборотність капіталу.

Постановка проблеми. Сьогодні ми спостерігаємо наслідки реалізації найгіршого сценарію розвитку української промисловості за відсутності серйозного реформування всієї політико-економічної системи. Зокрема, набули поширення такі фактори дії, як проведення недалекогоглядного зовнішньополітичного курсу, що призвело до суттєвого погіршення відносин з країнами, які є основними економічними партнерами України, і, як наслідок цього, до втрати ринків збуту для вітчизняної продукції; декларативний характер урядової економічної політики щодо підтримки інноваційного розвитку виробництва; проблемність залучення фінансових ресурсів для відродження кластерів високотехнологічних виробництв; висока вартість кредитних ресурсів банків і через це – неможливість залучення із зовнішніх джерел коштів для реалізації довгострокових інноваційно-технологічних проектів у галузях промисловості; нерозвиненість фінансових ринків і відсутність ефективної системи переливання капіталу, внаслідок чого не вистачає коштів для модернізації промисловості; систематичне невиконання фінансових умов реалізації державних цільових програм економічного розвитку; недосконалість механізмів економічного стимулювання інноваційно-технологічної модернізації виробництва; низький платоспроможний попит внутрішнього ринку на досягнення вітчизняної науки і втрата нею впливу на технологічний розвиток українського виробництва.

З огляду на складність названих проблем і сталість окреслених тенденцій зберігається висока ймовірність розвитку промисловості за інерційним сценарієм і в подальшому. Проте сьогодні в економіці є нові можливості подолання існуючих обмежень у вигляді інноваційного сценарію. Основним напрямом економічної політики повинно бути створення умов для розвитку інноваційної діяльності в промисловості, в тому числі сприяння: технологічній модернізації виробництва і впровадженню нових технологій для випуску інноваційної продукції; реалізації інноваційних проектів і підвищенню ефективності виробництва, а також формування сприятливого інноваційного клімату для відповідного розвитку промисловості. Зокрема, в легкій промисловості інновації повинні бути спрямовані на пошук заміників традиційної сировини, на впровадження прогресивних форм вирощування природної сировини (льону, бавовни, конопель), створення нових систем управління, які сприятимуть зростанню ефективності виробництва, розвитку маркетингових стратегій тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні проблеми забезпечення модернізації розвитку легкої промисловості розглядаються в працях Т. Л. Мостенської, А. П. Гречан, А. Є. Глинської, М. П. Денисенко, Н. В. Чаленко, І. О. Бланка, А. А. Ковалю, Д. І. Кокуріна, Л. І. Нейкової, В. В. Стадник та

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

ін. Дослідженню теоретичних та практичних питань щодо управління інноваційними процесами присвячені праці таких вчених, як Б. Адамова, Г. Андрощук, В. Голиков, Ю. Гохбер, М. Данько, О. Дзьоба, В. Загорський та ін. Основну увагу автори приділяють новим формам активізації інноваційної діяльності в Україні.

Постановка завдання. Одним з найбільш дієвих шляхів виходу підприємств легкої промисловості з кризового стану є формування ефективної інноваційно-технологічної політики їх розвитку. Метою дослідження є виявлення проблем в інноваційній діяльності підприємств галузі та розробка відповідних напрямків їх розв'язання.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні технологічна відсталість спостерігається у всіх галузях економіки України. В галузі легкої промисловості працює устаткування випуску 50–80 – х років минулого століття. Продуктивність даного устаткування та якість продукції, що на них виробляється, не дають можливості продукції конкурувати на світовому ринку. Останніми роками із нового устаткування підприємства купували, як правило, окремі машини для усунення так званих «вузьких» місць, а також техніку “вчорашнього дня” - вживані технологічні ланцюги 1980–1990 – х років [10]. Процес старіння парку обладнання зумовлений повільними темпами його оновлення в результаті зниження обсягів інвестицій, спрямованих на ці цілі. При гострій нестачі оборотних коштів підприємства не в змозі закупати сучасні технології і повні технологічні ланцюги, які дозволяють виробляти продукцію світового рівня якості.

Однак інноваційний розвиток підприємств галузі визначається не тільки рівнем їх забезпечення сучасним обладнанням і технологіями, але й якісними сировинними ресурсами.

За останні роки в Україні спостерігається щорічне зменшення виробництва тканин та нетканих матеріалів. Якщо в 1985 році виробництво тканин складало 1160 млн за м², то в 2012 році – 105,7 млн за м²; виробництво взуття в 1990 році – 196 млн пар, в 2012 році суттєво зменшилося і становило 28,3 млн пар [10]. Зазначені обставини мають об'єктивні причини, які пояснюються залежністю підприємств від постачання сировини і матеріалів, передусім із далекого зарубіжжя, фізичний та моральний знос обладнання підприємств галузі, постійне зростання цін і швидке зниження купівельної спроможності споживачів та виробників тканин.

Однак кількість підприємств легкої промисловості, що займалися інноваційною діяльністю, незначна і відзначається різкими коливаннями по роках, про що свідчать дані таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка зміни кількості інноваційно-активних підприємств України, (одиниць)

Галузь	Рік						
	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Легка промисловість, з неї:	74	76	66	58	63	82	81
- текстильна промисловість та пошиття одягу	57	65	58	52	55	68	69
- виробництво шкіри та шкіряного взуття	17	11	8	6	8	14	12

Джерело: розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України [10]

Це негативно позначається на якості продукції, що випускається, на задоволенні споживчого попиту і змушує підприємства працювати за давальницькими схемами з передачею готової продукції іноземним замовникам.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Серед виробничих чинників, які гальмують інноваційну діяльність, в першу чергу можна виділити невисокий інноваційний потенціал підприємств легкої промисловості, недостатність інформації про нові технології, практично повну відсутність інформації про ринки збуту і недостатні можливості для кооперування з іншими підприємствами і організаціями.

Тенденція щодо зменшення кількості інноваційно-активних підприємств легкої промисловості зумовила як абсолютне, так і відносне скорочення обсягів реалізованої інноваційної продукції цих підприємств у загальному обсязі промислової продукції.

Згідно з даними Українського інституту науково-технічної та економічної інформації в 2000 році загальна кількість підприємств, що реалізували інноваційну продукцію в Україні, становила 1352 од., а в 2012 році – 1037 од. [10]. Легка промисловість займає 4,2% структури реалізованої інноваційної продукції. Найбільші частки реалізованої інноваційної продукції припадають на підприємства з виробництва коксу, продуктів нафтоперероблення та ядерних матеріалів – 38,8%; машинобудування, ремонту та монтажу машин і устаткування – 26,6%; металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів – 10,4% [10]. Для оцінки результативності інновацій в українській статистиці ідентифікують два рівні: нова для ринку та нова для підприємства продукція.

У 2012 році 43 підприємства легкої промисловості реалізували інноваційну продукцію, яка є новою для підприємства (тобто вже виготовлялася на інших підприємствах, але є новою або істотно поліпшеною для конкретного підприємства) та 6 підприємств реалізували інноваційну продукцію, яка є новою для ринку (табл. 2).

Таблиця 2

Кількість підприємств легкої промисловості, що реалізували інноваційну продукцію за 2005 - 2012 рр., (одиниць)

	Роки	Кількість підприємств, що реалізували промислову продукцію, од.	Кількість підприємств, що реалізували інноваційну продукцію, од.	у тому числі:	
				Продукцію, що була новою для ринку, од.	Продукцію, що була новою тільки для підприємства, од.
1	2	3	4	5	6
Промисловість України	2005	10047	1022	X	X
	2008	10728	993	322	792
	2009	10995	994	288	816
	2010	10606	964	270	812
	2011	10350	1043	260	882
	2012	10089	1037	243	889
Легка промисловість, з неї:	2005	745	69	X	X
	2008	680	39	4	37
	2009	680	40	6	36
	2010	642	35	5	32
	2011	613	42	6	40
	2012	594	44	6	43
- текстильна промисловість та пошиття одягу	2005	615	54	X	X
	2008	551	34	4	32
	2009	550	36	6	32
	2010	511	35	5	32
	2011	493	42	6	33
	2012	476	38	6	37

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Продовження таблиці 2

1	2	3	4	5	6
- виробництво шкіри та шкіряного взуття	2005	130	15	X	X
	2008	129	5	-	5
	2009	130	4	-	4
	2010	131	5	-	5
	2011	120	7	-	7
	2012	118	6	-	6

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [10]

Частка підприємств, що реалізували продукцію, яка була новою тільки для підприємств легкої промисловості, від загальної кількості підприємств галузі, що реалізовували інноваційну продукцію на 2012 рік, склала 97,7%, та 13,6 % підприємств реалізували нову для ринку продукцію.

У 2012 р. інноваційну продукцію легкої промисловості реалізували 44 підприємства на суму 189669,9 тис. грн [10], або це 2,6% від загального обсягу реалізованої інноваційної промислової продукції. Найбільші частки реалізованої продукції досягнуто на підприємствах текстильної промисловості та пошиття одягу – 158335,9 тис. грн [10], або це 2,8% від загального обсягу реалізованої інноваційної продукції, 31334,0 тис. грн (1,7%) [10] - на підприємствах з виробництвом шкіри та шкіряного взуття.

Таким чином, доля інноваційної продукції, нової для ринку, значно менша і за обсягами реалізації, і за кількістю підприємств, які її випускали, що свідчить про низьку інноваційну активність підприємств.

Інноваційна активність підприємств значною мірою залежить від обсягів фінансування капіталу та можливих джерел залучення фінансових ресурсів. У 1998–2012 роки основним джерелом фінансування інноваційної діяльності легкої промисловості в Україні залишалися власні кошти підприємств, майже 80–90%, а в 2009 році - 100% від загального обсягу фінансування (див. табл. 3). Друге за важливістю джерело фінансування – кредитні ресурси. З 1998 по 2008 рік частка кредитів на інноваційну діяльність легкої промисловості зростала, їх питома вага у 2008 році становила 58% від загального обсягу фінансування.

Участь держави у фінансуванні інноваційної діяльності на підприємствах легкої промисловості обмежена лише коштами державного бюджету і не перевищила 0,67% від загального обсягу джерел фінансування у 2012 році [10].

Місцеві бюджети протягом 1998-2011рр. не фінансували взагалі інноваційної діяльності підприємств галузі, але у 2012 році виділили мізерну частку 0,10% від загального обсягу фінансування.

Також можна спостерігати незначне вкладення коштів зарубіжними та вітчизняними інвесторами. Галузь відчуває гостру потребу у нарощуванні обсягів інвестицій та диверсифікації джерел їх надходження.

Для залучення іноземних та вітчизняних інвестицій необхідно підвищити інвестиційну привабливість підприємств та стабілізувати політичну ситуацію в Україні. В нагоді може стати досвід світової практики фінансового забезпечення інноваційної діяльності неформального ринку венчурного капіталу, де працюють індивідуальні інвестори, які безпосередньо інвестують власні фінансові ресурси в нові малі фірми. Таких індивідуальних інвесторів називають неформальними або бізнес–ангелами (business angels).

Основним результатом інноваційної діяльності підприємств легкої промисловості є освоєння інноваційних видів продукції, впровадження нових прогресивних технологічних процесів, придбання нових технологій.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Згідно зі статистичними даними найбільша частка підприємств легкої промисловості (73%) витрачали кошти на придбання машин та обладнання, програмного забезпечення, інших основних засобів - 48169,6 тис. грн; майже кожне сьоме підприємство (13,5%) - на навчання та підготовку персоналу - 11103,4 тис. грн; кожне п'ятнадцяте підприємство (6,1%) - на виконання внутрішніх науково-дослідних розробок - 6562,8 тис. грн; на ринкове запровадження інновацій - 3,7% підприємств, а на зовнішні науково-дослідні розробки та інші зовнішні знання - 1,2% підприємств, з них 151,9 тис. грн було витрачено на зовнішні науково-дослідні розробки, та 5,1 тис. грн - на інші зовнішні знання. Іншими напрямками інновацій займалися 9 підприємств, або це 11,1% від загальної кількості інноваційно-активних підприємств легкої промисловості, з капіталовкладеннями в розмірі 11103,4 тис. грн. Їхні витрати на придбання машин з 2010 року зменшилися з 88,8% до 73% в 2012 році, але не досягли рівня 2008 року - 90,6% [10].

Таблиця 3

Динаміка структури джерел фінансування інноваційної діяльності у легкій промисловості, тис. грн

Джерело	Рік								
	1998	1999	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Всього, тис. грн, у тому числі за рахунок коштів	18918,2	49930,4	58023,4	36062,6	58775,2	37212,5	53327,0	33123,3	65992,8
- власних, тис. грн	9179,5	43599,7	39282,9	28081,6	24466,5	37212,5	44804,4	31263,3	55567,2
Питома вага, %	48,5	87,3	67,7	77,8	41,6	100	84	94,2	84,2
- державного інноваційного фонду, тис. грн	7378,0	3162,1	-	-	-	-	-	-	-
Питома вага, %	39	6,33	-	-	-	-	-	-	-
- держбюджету, тис. грн	1698,3	-	50,0	95,4	172,4	-	-	457,5	445,5
Питома вага, %	8,9	-	0,08	0,26	0,3	-	-	1,38	0,67
- місцевих бюджетів, тис. грн	-	-	-	-	-	-	-	-	66,7
Питома вага, %	-	-	-	-	-	-	-	-	0,10
- позабюджетних фондів, тис. грн	-	-	4,3	-	-	-	-	-	-

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Продовження таблиці 3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Питома вага, %	-	-	0,007	-	-	-	-	-	-
- вітчизняних інвесторів, тис. грн	-	328,0	292,0	97,8	-	-	-	-	-
Питома вага, %	-	0,47	0,50	0,27	-	-	-	-	-
- іноземних інвесторів, тис. грн	-	1034,5	11616,6	-	-	-	8522,6	-	590,8
Питома вага, %	-	2,07	20,0	-	-	-	16	-	0,89
- кредитів, тис. грн	662,4	1455,0	2339,0	7787,8	34136,3	-	-	290,1	7208,6
Питома вага, %	3,5	2,9	4,03	21,5	58,07	-	-	3,8	10,9
- кошти інших джерел, тис. грн	-	351,1	4438,6	-	-	-	-	112,4	2114,0
Питома вага, %	-	0,7	7,64	-	-	-	-	0,33	3,20

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [10]

Нині в ієрархічній структурі промисловості галузь посідає останнє місце за обсягами виготовленої продукції. Продукція легкої промисловості України втрачає конкурентоспроможність в результаті високої собівартості. На сьогодні у структурі реалізованої продукції промисловості України продукція легкої промисловості становить 0,4%, в порівнянні з 11,6% у 1985 р. [10].

Аналіз статистичних даних показує, що у легкій промисловості чітко вираженої тенденції щодо впровадження інновацій немає. Зокрема, у 2012 році, порівняно з 1995 роком, відбулося скорочення кількості впроваджених нових технологічних процесів у 4 рази (табл. 4), виробництва нових видів продукції – у 9 разів. Кількість підприємств, які реалізовували інноваційну продукцію скоротилася майже вдвічі [5].

Таблиця 4

Кількість підприємств легкої промисловості, що впроваджували інновації в Україні за 1995–2012 роки, (одиниць)

Показники	Рік								
	1995	1999	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Загальна кількість підприємств, од. в тому числі підприємств, які:	282	173	195	55	49	46	46	57	60

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Продовження таблиці 4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
- впроваджували нові технологічні процеси, од.	82	34	33	21	28	15	21	35	32
- впроваджували інноваційні види продукції, од.	270	169	192	48	23	24	23	32	23
- реалізували інноваційну продукцію, од.	-	-	-	69	39	40	35	42	44

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [10]

Висновки. Найважливішими завданнями розвитку підприємств галузі легкої промисловості є: оновлення основних виробничих засобів; формування та розвиток інфраструктури інноваційної діяльності; розробка та вдосконалення законодавчо-правового забезпечення інноваційної діяльності; стимулювання внутрішнього і зовнішнього попиту на інноваційну продукцію [3, с. 39].

Підприємства легкої промисловості потребують ефективної державної підтримки та стимулювання інноваційної діяльності, що включає в себе розвинений, складний механізм державного регулювання, який гармонійно поєднує інструменти прямого та непрямого впливу [1, с. 65]. Інструменти прямого впливу переважно включають пряме фінансування (в т.ч. субсидування, пільгове оподаткування наукових і науково-технічних робіт (ННТР) та інноваційної діяльності). Інструменти непрямого впливу здебільшого пов'язані зі створенням інституційного середовища та розвитком людського капіталу, котрі є обов'язковими передумовами конкурентоспроможного інноваційного розвитку країни [7, с. 8].

Найбільш ефективним ринковим інструментом прямого впливу державного регулювання інноваційної діяльності вважаються податкові пільги. Вони зарекомендували себе як надійний інструмент державної інноваційної політики країн розвинутого ринку, що забезпечують зростання конкурентоспроможності національної економіки, ефективний розподіл обмежених бюджетних коштів.

Говорячи про легку промисловість, слід зазначити, що на даний час фактично діє тільки одна з пільг, передбачених Податковим кодексом України, абз. "б" п. 17 підр. 4 р. ХХ, а саме – «звільняється від оподаткування прибуток, отриманий від основної діяльності підприємств легкої промисловості (група 17 - група 19 КВЕД ДК 009:2005) до 2021 року, крім підприємств, які виробляють продукцію на давальницькій сировині» [9]. Але для того, щоб державна політика щодо розвитку галузі стала для України реальністю, а не черговою декларацією, представники галузі потребують додаткових пільг. Окрім того, щоб збільшити частку вітчизняної продукції на внутрішньому ринку з 15 до 50% та оновити устаткування і обладнання на підприємствах для виготовлення більш якісної, конкурентоспроможної продукції, виробники просять державу, по-перше, ввести нульову ставку ПДВ на ввезення устаткування та компенсацію кредитних ставок для підприємств, що займаються технічним переоснащенням; по-друге, знизити ставку земельного податку до

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

рівня 2010 року, орендну плату за землю - до 50% від нормативної грошової оцінки.

Важливу роль відіграють інструменти непрямого впливу державної підтримки інноваційного розвитку, а саме формування ефективного інституційного середовища для підприємств легкої промисловості.

Основою інституційного забезпечення державного регулювання інноваційного розвитку легкої промисловості є інституційна система, що являє собою сукупність норм: формальних (базисні інститути, інституційні угоди) і неформальних (ціннісні фактори, рівень правосвідомості, історичні та етичні традиції, підприємницька етика), які забезпечують розвиток, освоєння та відтворення потенціалу до інноваційного розвитку; а також інститутів-установ з відповідними важелями стимулювання та примушення суб'єктів до виконання встановлених норм (інститути контролю, фінансово-економічного регулювання).

Література

1. Стовба Т. А. Системне відродження підприємств легкої промисловості на інноваційних засадах: монографія / А. Т. Стовба. – Херсон : Айлант, 2010. – 296 с.
2. Медведев Ю. Вітчизняна легка промисловість в 2011 році / Ю. Медведев // Легка промисловість. - №4. – 2011. – С. 5–9.
3. Денисенко Л. О. Стан та перспективи корпоративного сектора легкої промисловості / Л. О. Денисенко // Легка промисловість. - №2. – 2011. – С. 38–41.
4. Рябошапка Т. А. Проблеми та перспективи конкурентоспроможності та інноваційного розвитку вітчизняної легкої промисловості / Т. А. Рябошапка // Проблеми науки. - №2. – 2007. – С. 25–32.
5. Бражко О. В. Перспективи та проблеми інноваційної політики підприємств легкої промисловості в умовах ринкової економіки / О. В. Бражко // Держава та регіони. - №3. – 2007. – С. 32–35.
6. Касьян З. Е. Діагностика інноваційної діяльності вітчизняних підприємств легкої промисловості / З. Е. Касьян, Т. Є. Воронкова // Вісник КНУТД. - №1. – 2012. – С. 145–152.
7. Нижник В. М. Перспективи розвитку інноваційних технологій на підприємствах легкої промисловості / В. М. Нижник, І. В. Пасічник // Вісник Хмельницького національного університету. - № 6. – 2010. – С. 7-9.
8. Черевиков Є. Л. Методичні підходи до оцінки ефективності державної фінансової підтримки інноваційної діяльності / Є. Л. Черевиков // Фінанси України. - 2012. - № 3. – С. 66-76.
9. Податковий кодекс України : за станом на 02 груд. 2010 р. / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2011. – № 13-14, № 15-16, № 17. – ст.112.
10. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Надійшла 04.17.2013